

здобувач кафедри історії
зарубіжної літератури та
класичної філології
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

ОБРАЗИ МАРГІНАЛІВ-ЗАТВОРНИКІВ У ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «ТІМОН АФІНСЬКИЙ» І РОМАНІ Е.Л. ДОКТОРОУ «ГОМЕР І ЛЕНГЛІ»

Термін «маргінал» у кінці 1920-х років запровадив американський соціолог Роберт Парк для позначення ситуації неадаптації іммігрантів до нових соціальних умов. Надалі поняття маргінальності ввійшло в культурологію, філософію й літературознавство. Маргінальність (від лат. *margo* – край) – граничне становище соціальної життєдіяльності людини щодо домінуючої тенденції свого часу або загальноприйнятої філософської або етичної традиції [8, с. 7]. Образ маргінального героя, який є феноменом літератури другої половини ХХ ст., пройшов довгий історичний шлях у західноєвропейській літературі, починаючи з античних часів і закінчуючи епохою модернізму, яка передуює епосі постмодернізму.

У західній критиці творчість американського письменника Е.Л. Доктороу привертала увагу таких відомих літературознавців, як Е. Альгерман, Л. Шіллінджер [1; 6], серед вітчизняних – Е. Захарової, І. Мокіна та ін. [7]. У статтях Е. Альгермана й Е. Захарової аналізується художня сутність образів братів Кольтер як емігрантів від зовнішнього світу у свій будинок, проводяться паралелі з іншими романами Е.Л. Доктороу. Л. Шіллінджер досліджує особливості композиції роману як прикладу настроїв і героїв початку минулого століття.

Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні компаративного аналізу п'єси В. Шекспіра «Тімон Афіський» (“*Timon of Athens*”) і роману Е.Л. Доктороу «Гомер і Ленглі» (“*Homer and Langley*”). Метою статті є зіставлення поетики цих творів. У статті простежується мотив відчуження від суспільства, що впливає на проблематику та філософічність вищезазначених творів. Робота дає матеріал для теоретичних обґрунтувань стосовно закономірностей сучасного літературного процесу й для більш повного осмислення розвитку світової літератури.

Другий період творчості В. Шекспіра (1601–1608) О. Смирнов назвав «часом трагічного гуманізму» [9, с. 108]. У цей час написана так звана «римська трагедія» «Тімон Афіський» (1623). Основу сюжету цього твору становить трагічна доля Тімона Афіського – багатія, який роздає свої багатства численним друзям, радо допомагає людям. Він вірив, що їхня вдячність, похвали та схвалення перед ним є щирим виявом дружби, правдивого захоплення ним як людиною. На початку п'єси Тімон вважає, що всі люди населяють ідеальний світ нескінченної взаємності: “*We are born to do benefits: and what better or properer can we can our own than the riches of our friends?*” [5] («Ми народилися для того, щоб чинити добро людям. І що ми можемо з більшим правом назвати своєю власністю, як не маєтності наших друзів!») [10]. Свій оптимістичний погляд на суспільство Тімон різко змінює після того, як численні друзі покинули його в скрутну годину. Невдячність людей викликає в нього гнів, він тепер розуміє, що вони й раніше були з ним нещирими, керувалися корисливістю. Тімон проймається ненавистю до людей і йде жити в ліс. За межами Афінів живе на відкритому повітрі, проклинає лицемірство, говорячи Алківіаду: “*Promise me friendship, but perform none*” [5] («Пообіцяй мені дружбу, але не виконуй своєї обіцянки») [10]. Перехід від уявлення Тімона про багатство, що полегшує життя спільноті «як братів», до відчуження від соціального світу, повсюдно поглинутого прагненням грошей, традиційно символізує перехід від феодалізму до капіталізму, або від соборності до корисливості: “*I am Misanthropos, and hate mankind. For thy part, I do wish thou wert a dog, That I might love thee something?*” [5] («Я мізантроп, мені остигло людство. Якби ти обернувся на собаку, Тоді б я, може, полюбив тебе») [10].

Тімон – людина, яка впала в убогість і покинута багатьма, яка розчарувалась і уражена важкою формою мізантропії, стала затворником і закінчила своє життя в печері. Коли навколишній світ ігнорує душевні пориви людини, тоді перемагає безумство та гине особистість. Саме такі ключові мотиви розвиває й Е.Л. Доктороу в романі «Гомер і Ленглі» (2009) про долю братів Кольтер. У його романі події, що визначають життя братів, – відображення подій, які визначили долю їхнього покоління. Кольтери живуть в особняку своїх батьків, котрі померли в 1918 році. Пережите на війні спричиняє появу в Ленглі душевної хвороби накопичення речей. Гомер грав імпровізовані мелодії для німого кіно, чим заробляв на життя, а виникнення звукового кінематографу значно вплинуло на його майбутнє.

Гомер і Ленглі Е.Л. Доктороу, як і шекспірівський Тімон, є маргіналами. У своїй ізоляваності брати Кольтер поступово наблизилась до стану «на межі», який наклав вирішальний відбиток на їхній спосіб життя [8, с. 7]. В інтерпретації Е.Л. Доктороу й у проникливому викладі подій Гомера Кольтера навіть рокове накопичення речей у домі братів відбувається паралельно з накопиченням епохальних подій у світі за стінами їхнього дому. Газети і книги, які збирає Ленглі Кольтер, молодший брат Гомера, повинні слугувати основою створення універсальної, вічно актуальної газети, яка у свідомості Ленглі має охопити одним виданням усе американське життя. Незважаючи на душевну хворобу, Ленглі залишається єдиною опорою сліпого брата. Він любить і захищає Гомера, втішає його: “*You know, Homer, he said, among the philosophers there is endless debate as to whether we see the real world or only the world as it appears in our minds, which is not necessarily the same thing. So if that’s the case, if the real world is A, and what we see projected on our minds is B, and that’s the best we can hope for, then it’s not just your problem*” [2, р. 31] («У суспільстві здавна точаться безкінечні суперечки про те, ми бачимо світ реальним чи таким, яким він з’являється в нашій свідомості. Можливо, ми теж лише

увяляємо світ навкруги. Отже, це не тільки твоя проблема») (*тут і далі пер. наш – А. К.*). Письменниця Джойс Керол Оутс зауважує, що роман «Гомер і Ленглі» – це «одна з тих наших домашніх страшних історій, які мучать американців своєю загадковістю багато десятиліть». Дж.К. Оутс називає роман «пригніченою, споглядальною та нечутливою оповіддю фатального переплетіння долі братів Кольєр, які стають жертвами власної свідомості» [4, р. 80].

На думку англійського літературного критика Г.В. Найта, розрив у характері Тімона ділить шекспірівську п'єсу на «дві абсолютно контрастні частини»: ідеалізація суспільства та відчуження від нього [3, р. 24]. Тімон у першій половині трагедії не мізантроп, а, навпаки, маргінальний філантроп. Проповідник Алемант стверджує, що Тімон став відлюдником тільки через розчарування в людях. Він каже: “The middle of humanity thou never knewest, but the extremity of both ends: when thou wast in thy guilt and thy perfume, they mocked thee for too much curiosity; in thy rags thou knowest none, but art despised for the contrary” [5] («Ніколи в житті не знав ти середини, а самі тільки крайнощі. Коли ти ходив у золоті, напахчений, люди сміялися над твоєю надмірною делікатністю. Ставши голодранцем, ти втратив її, і тепер тебе зневажають за її відсутність») [10]. На відміну від різкої зміни ставлення до світу та ізоляції героя у В. Шекспіра, Е.Л. Доктору зобразив поступове протікання процесу відчуження головних героїв від нормального життя. Уява головного героя Гомера захоплює своєю глибиною й заплутаністю. Після смерті батьків брати почали поступово відчужуватися від світу, але все одно деякий час зустрічали людей, запрошували їх до свого будинку та навіть жили з ними. Сам Е.Л. Доктору вважає: «Існують два види екзистенції, історична та міфічна, які іноді взаємодіють. Брати відмовилися від світу – це головний факт. Маючи аристократичне походження з усіма його можливостями, вони закрили двері, зачинили віконниці й відчужилися від життя навколо них. Це було значним кроком, що перетворив життя в еміграцію. І це було насправді своєрідною еміграцією, від’їздом. Але куди саме? Яка країна була в межах цього будинку? Що підштовхнуло їх стати сумнозвісними відлюдниками П’ятої авеню?» [1, р. 4].

Е.Л. Доктору знав історію братів із дитинства. Йому завжди здавалося, що в ній важлива не сенсація й не душевна хвороба братів, а свідомий відхід від реального світу в ділянку власної уяви: «Вони сказали світу «ні» – ось що головне. На мою думку, вони пішли геть від цивілізації та взяли світ за собою» [7, с. 282]. За історичними документами, брати Кольєри загинули під горою сміття у власному домі в Нью-Йорку і стали персонажами міського анекдоту. Але Е.Л. Доктору у співчутливому, майстерно написаному портреті братів підняв їх за межі карикатури й перетворив їх із предмета насмішок у символічні фігури свого часу – в його творців, свідків і жертв [6, р. 7].

Реальні брати Гомер і Ленглі Кольєр стали відомими героями нью-йоркського фольклору середини ХХ століття завдяки бруду в домі. Вони стали прикладом диспософобії – хвороби нав’язливого безпорядку, страху перед викиданням чогось. За документальними свідченнями, Гомер Ласк Кольєр і Ленглі Кольєр народилися в Нью-Йорку в 1881 р. та 1885 р., відповідно. Їхні батьки були знатного походження. Брати закінчили університет Колумбії, Гомер отримав юридичну освіту, а його молодший брат – інженерну. Ленглі ніколи не працював, лише займався грою на піаніно. Гомер працював помічником адвоката й купив їхній роковий будинок. Батько залишив їх у 1909 р., а мати померла в 1929 р. У 1930 р. Гомер у результаті приступу став сліпим і паралізованим. Ленглі залишив музику й залишок свого життя присвятив догляду за братом [6, р. 1].

Люди думали, що в будинку сховані скарби родини, почали докучати братам, кидаючи каміння у вікна і стукаючи у двері. Ленглі забив вікна і двері, навіть поставив пастки на випадок, коли хтось зайде, таким способом ще більше ізолюючи себе і брата від суспільства. Але, на відміну від паралізованого брата, що був повністю ізольований від дійсності, простір свідомості Ленглі в романі все ж трохи пересікається із зовнішнім світом – під час його нічних прогулянок з метою збирання їжі на смітниках. Тільки виходив Ленглі зазвичай після опівночі, і його називали «людина-привид». Незважаючи на те що їхня родина була заможною, Ленглі ходив за залишками з м’ясного магазину та міг пройти велику відстань, щоб купити хліб дешевше. 1947 року Ленглі Кольєр попав у пастку зі сміття, яку зробив колись власноруч, і не доніс обід брату, і той помер від голоду. Їхній будинок знесли, і зараз на його місці створено Парк братів Кольєр, до якого через моторошну атмосферу заборонено заходити з дітьми. Братів зустріла сумна слава «відлюдників Гарлему» [6, р. 2].

Героїв у романі Е.Л. Доктору зображено як ексцентриків, але з великим співчуттям. Американський критик Майкл Дірде пише про братів: «Вони, здається, є символами як американського матеріалізму, так і американської самотності. Згадуються одинаки Мелвілла, всі покинуті чоловіки та пригнічені жінки з картин Едварда Хоппера» [1, р. 3].

П’єса «Тімон Афіський», у свою чергу, – теж психологічне дослідження патологічного стану. Одержима людина зображена тут на двох стадіях: спочатку він роздає гроші, потім – прокляття. Тімон – патологічний «дарувальник». Людей можна поділити на тих, кому простіше віддавати, і тих, кому простіше брати. Мотивовано поводяться в п’єсі хіба що ті люди, яких Тімон уважав друзями, тобто ті, хто бере. Найвна щедрість Тімона, котрий роздає свої статки корисливим людям, є гротескним варіантом довірливості й «жертвовності» епічного героя.

Саме особливості середовища того часу та життєві обставини підштовхнули як Тімона, так і братів Кольєрів до вибору стати відлюдниками. Соціальний світ прирік Гомера до шукання сховища й порятунку у світі власної уяви. Переживання стану ізольованості героя передається в таких рядках: “I feel my typewriters, my table, my chair to have that assurance of a solid world, where things take up space, where there is not the endless emptiness of insubstantial thought that leads to nowhere but itself” [2, р. 207] («Я торкаюся друкарської машинки, мого столу, мого стільця, щоб відчути цілісний світ, де речі посідають місце, де немає безкінечної пустоти ілюзорних думок, які ведуть усередину себе й більш нікуди»). Е.Л. Доктору зображує братів як «внутрішніх емігрантів», які створили «музей нашого життя»: «Брати не працювали; Ленглі добував їжу на смітниках, побирався, купував усе найдешевше. За будинком ніхто не доглядав, і він потроху розвалювався. Коли Ленглі загинув під купою сміття (його ж пасткою для грабіжників), паралізований і сліпий Гомер був приречений – покликати на допомогу він не міг. Поліція розкрила будинок тільки через кілька днів

після смерті братів; під час опису їхнього майна з'ясувалося, що вони зібрали понад 100 тонн різноманітних речей, якими ніколи не користувалися» [7, с. 282]. Безмежна довіра Тімона суспільству призводить до трагедійної розв'язки. Тімон визнає, що віра в правомірність цього світу є оманом. Переломом у трагедії стає перехід героя від філантропії до крайньої мізантропії.

Як висновок у сюжетній матриці обох творів простежується спільний мотив відчуження, зображене душевне та фізичне самовигнання головних героїв, що передає дух ізольованої в собі цивілізації. Образи об'єднує схожий психологічний стан неприйняття суспільства, маргінальність, відсторонення від світу. Різняться причини відчуження: персонажі роману Е.Л. Доктороу замикаються від соціуму через життєві обставини, а шекспірівський Тімон усамітнюється внаслідок краху ілюзій, трагічного прозріння та ненависті до людей. Складний і суперечливий духовний світ особистості героїв-маргіналів зображуються в стані напруженої боротьби з навколишньою дійсністю, яка спричиняє в кінці їхню загибель.

Література:

1. Alterman E. How E. L. Doctorow Does It / E. Alterman // *Daily Beast*. – 2009. – September 6. – P. 3–4.
2. Doctorow E.L. *Homer and Langley* / E.L. Doctorow. – N. Y. : Random House, 2009. – 224 p.
3. Knight G. Wilson. *Principles of Shakespearian Production* / G. Wilson Knight. – London : Pelican Books, 1949. – 224 p.
4. Oats J.C. *Love and Squalor* / J.C. Oats // *The New Yorker*. – 2009. – September 7. – P. 80.
5. Shakespeare W. *The complete works of William Shakespeare* / W. Shakespeare ; Edited by W.J. Craig. – London : Parragon, 1993. – 1442 p.
6. Schillinger L. *The odd couple* / L. Schillinger // *New York Times*. – 2009. – September 8. – P. 7.
7. Захарова Е. По материалам зарубежной прессы / Е. Захарова, И. Мокин, Л. Хесед // *Иностранная литература*. – 2010. – № 2. – С. 280–286.
8. Маргінал політичний // *Політологічний енциклопедичний словник* / уклад.: Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. – Х. : Право, 2015. – 434 с.
9. Смирнов А.А. Шекспир / А.А. Смирнов // *Ранний буржуазный реализм*. – Л. : Гослитиздат, 1936. – С. 107–144.
10. Шекспір В. *Зібрання творів* : у 6 т. / В. Шекспір ; пер. з англ. Василь Мисик. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 6. – 1986. – 838 с.

Анотація

А. КРАВЧЕНКО. ОБРАЗИ МАРГІНАЛІВ-ЗАТВОРНИКІВ У ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «ТІМОН АФІНСЬКИЙ» І РОМАНІ Е.Л. ДОКТОРОУ «ГОМЕР І ЛЕНГЛІ»

У статті здійснюється порівняльний аналіз двох відомих творів англійської й американської літератури, простежуються паралелі в поезиці трагедії В. Шекспіра «Тімон Афінський» і романі сучасного американського письменника Е.Л. Доктороу «Гомер і Ленглі», детально досліджуються образи головних героїв творів, виявляється їхня схожість. У сюжетній матриці обох творів простежується спільний мотив відчуження, зображене душевне та фізичне самовигнання головних героїв. Образи об'єднує схожий психологічний стан неприйняття суспільства, маргінальність, відсторонення від світу.

Ключові слова: маргінальність, мотив відчуження, Едгар Лоуренс Доктороу, Вільям Шекспір.

Анотация

А. КРАВЧЕНКО. ОБРАЗИ МАРГИНАЛОВ-ЗАТВОРНИКОВ В ТРАГЕДИИ В. ШЕКСПИРА «ТИМОН АФИНСКИЙ» И РОМАНЕ Э.Л. ДОКТОРОУ «ГОМЕР И ЛЕНГЛИ»

В статье осуществляется сравнительный анализ двух известных произведений английской и американской литературы, прослеживаются параллели в поэтике трагедии В. Шекспира «Тимон Афинский» и романе современного американского писателя Э.Л. Доктороу «Гомер и Лэнгли», подробно исследуются образы главных героев произведений, устанавливается их сходство. В сюжетной матрице обоих произведений прослеживается общий мотив отчуждения, изображено душевное и физическое самоизгнание главных героев. Образы объединяет схожее психологическое состояние неприятия общества, маргинальность, отстранение от мира.

Ключевые слова: маргинальность, мотив отчуждения, Эдгар Лоуренс Доктороу, Уильям Шекспир.

Summary

A. KRAVCHENKO. MARGINAL HERMITS IN THE PLAY “TIMON OF ATHENS” BY W. SHAKESPEARE AND THE NOVEL “HOMER AND LANGLEY” BY E.L. DOCTOROW

This article deals with the comparative analysis of two famous works of English and American literature, the author observes common motif of alienation in the poetics of W. Shakespeare's tragedy “Timon of Athens” and the novel “Homer and Langley” by modern American writer E.L. Doctorow. Images of the main characters are thoroughly analysed, their similarity is revealed. In the plot matrix of both works common motif of alienation is traced, mental and physical protagonists' estrangement can be seen. Characters of both works integrate the psychological state of society rejection, marginality, exclusion from the world.

Key words: marginality, alienation motive, Edgar Lawrence Doctorow, William Shakespeare.